

Timo Uotinen

Luonnotonta sortoa Macbeth, kokemus, etiikka ja Adorno

Kuningas Duncanin murhaa ja siihen liittyviä outoja tapahtumia kuvataan Shakespearen *Macbeth*issä luonnottomiksi. Vanha mies ja Ross lausuvat asian julki:

VANHA MIES

Luonnotonta se on,
yhtä kammottavaa kuin se veriteko.
Viime tiistaina näin miten hiiripöllö
nousi taivaalle ja pyydysti ja tappoi haukan.

ROSS

Ja kuninkaamme ratsut, nopeat ja kauniit,
rotunsa parhaat – käsittämätöntä mutta totta –
pillastuivat, murtautuivat talleistaan
ja potkivat kuin hullut, aivan kuin ne olisivat
kapinoineet koko ihmiskuntaa vastaan.

VANHA MIES

Kertovat myös niiden pureen
palasia toisistaan. (II.4.15–25.)¹

Luonnon järjestys kääntyy pääläelleen murhan yhteydessä. Hiiripöllö ja hevoset haastavat meidän käsityksemme luonnollisuudesta. Rossin käänös (Cajanderin tapaan) ei täysin tavoita hevosten kammottavinta toimintaa: ne eivät vain maistaneet vaan nimenomaan söivät toisensa. Nämä eläin-analogiat syventävät myös Macbethin rikettä: se ei ole rikos pelkästään ihmisyyttä vaan myös luontoa vastaan.

Luonnottomuus on paljon enemmän kuin pelkkä kuvaava sana: se on julistus rikoksesta, jonka vakavuus vie kielen ääri rajoilleen. Yli neljä vuosisataa erottaa meidät ja tuon ilmaisuuden – kantaako se vielä vai liekö viimeinen käyttöpäivä menneisyydessä? Mitä luultavimmin tämä ilmaisuus aiheuttaa myös hämmennystä: onko kyseessä juridinen, biologinen, geologinen, meteorologinen, teologinen, poliittinen vai ontologinen termi? Tilannetta ei yhtään helpota, että luonnottomuuden käsite kantaa selkeää eettistä latausta. Etiikkahan on inhimillisen erikoistumisen osa-alueista kaikkein kauimpana kaikesta luontoon liittyvästä tiedosta, koska meille se on täysin inhimillinen luomus verrattuna luonnonlakeihin, ja niissäkin tapauksissa, joissa luonto ja etiikka nykyään kohtaavat, etiikka on irrallinen sivuhuomautus. Kuinka siis *luonnoton* voi mitenkään toimia eettisenä kategoriana tänä päivänä?

Ensinnäkin taustalla on laajempi ja irvokkuudessaan ajankohtaisempi kysymys: mitä merkitystä kirjallisella, esteettisellä ja puolifiktiivisellä tekstinpätkillä on meidän

reaalimaailmallemme? Yksi vastaus on, että maailma välittyy meille kokemuksen (sanana laajimmassa merkityksessä) kautta. Avainsana tässä on *välittää* (*mediate, vermitteln*). Toiseksi, jotta ymmärtäisimme paremmin, mitä luonnoton voi tarkoittaa, meidän tulee selvittää sekä luonnollisen käsitettä että luonnon ja kulttuurin kahtiajakoa. Kolmanneksi pureudun Adornon luontokäsitteeseen ja sen eettisiin implikaatioihin sekä luonnottomaan spekulatiivisena eettisnegaationa eli sellaisen etiikan poissaolona, jota ei vielä ole. Matkan varrella vedän yhteyksiä niin Macbethiin kuin nykypäivänkin ilmiöihin.

*****

Kopernikaanisessa käänteessään Kant huomasi kohtaamiemme objektien, esineiden ja asioiden kohdentuvan tietomme ja käsityksiemme mukaisesti. Eli *kokemuksessa* on olennaisesti ideaalinen puoli, eivätkä kohtaamamme objektit ilmene meille puhtaasti sellaisina kuin ovat. Kyseessä ei ole huomio pelkästään siitä, että aistimme ja kehomme välittävät maailman tajuntaamme varten vaan että jokin tajunnassamme itsessään vaikuttaa kokemuksen muodostumiseen.

Hegel tarttuu Kantin ideaan ja kehittää sitä pidemmälle: kokemus ei siis vain tapahdu tajunnalle – se ei ole annettu – vaan muodostuu pikemmin tajunnan omasta toiminnasta ja sen dialektisesta liikkeestä. *Hengen fenomenologian* johdannossa Hegel käy läpi näkemystään kokemuksesta: ensimmäisessä reflektiossa tajunnalle syntyy käsite kohtaamastaan oliosta, joka on itselleen-oleva. Tästä dialektinen liike lähtee, ja saamme objektista tietoa. Mutta liike ei jää tähän. Ensimmäinen itselleen-oleva objekti paljastuu tajunnalle-olevaksi eli osoittautuu tajuntamme tuotteeksi: tästä nousee uusi objekti. Toinen reflektio koostuukin vertailusta käsitteen ja tämän uuden objektin välillä. Varsinainen kokemus (*Erfahrung*) muodostuu nimenomaan toisesta reflektiosta: vertailussa ilmenevä ristiriita nostaa pinnalle *tyhjyyden*, joka on epätotuus tai totuuden puute käsitteen ja objektin välillä. Ne eivät täysin vastaa toisiaan. Kuitenkin tyhjyys, tai tietty epätotuus, sisältää totuuden vertailusta, totuuden hetken, joka tekee tyhjyydestä ”määritetyn tyhjyyden, jolla on sisältöä” (Hegel 1977, 50–51).² Täten prosessista tulee ”määritetty negaatio” (bestimmte Negation, mt., 51), ydin dialektiselle liikkeelle, joka sekä kumoaa että säilyttää edelliset objektit (*Aufhebung*). ”Tämä dialektinen liike, jonka tajunta toteuttaa itsessään ja joka vaikuttaa sekä sen tietoon että objektiin [Gegenstande], on mitä varsinaisesti kutsutaan kokemukseksi, mikäli uusi tosi objekti [Gegenstand] syntyy siitä” (mt., 55).

Theodor Adorno kritisoi Heideggerin *Holzwegessä* esittämää Hegel-tulkintaa, jonka mukaan kokemus on ”olemisen oleminen” ja ”olemisen sana” (Heidegger 2002, 135; Adorno 1993, 53). Adorno hylkää tällaisen eksistentiaalis-ontologisen tulkinnan Hegelin vastaisena, sillä ”mitään ei tiedetä, mikä ei ole kokemuksesta” (Hegel 1977, 487), ja tämä koskee myös olemista. Lisäksi oletus, että kokemus on olemisen muoto ikään kuin subjektia edeltävänä tapahtumana, on vastoin Hegelin käsitystä kokemuk-

sesta, jossa dialektinen liike vaikuttaa sekä tietoon että tajunnassa olevaan objektiin (Adorno 1993, 54). Adornon mukaan Hegel vastustaa näkemyksiä, jotka pitävät kokemusta ja olemista *välittöminä* ja *annettuina*: ”[H]eti kun eksistentiaalinen hetki nostaa itsensä totuuden perustaksi, siitä tulee valhetta. Hegelin viha niitä kohtaan, jotka pitävät oman kokemuksensa välittömyyttä etuoikeutena sanella koko totuus, ohjautuu myös tätä valhetta kohtaan.” (mt., 50)

Kritisoimalla välittömyyden ja annetun etuoikeuttamista Adorno ja Hegel haluavat välttää käsitteellisen ja siten myös henkisen pysähtyneisyyden: heidän dialektinen ajattelunsa karttaa perimmäisiä ja staattisia käsitteitä. Kokemus on heille olennaisesti *välittynyt*: sen osana ovat väistämättä ideaalinen ja henkinen. Välittömyys ei kuitenkaan ole turha kategoria vaan se elää dialektisessa suhteessa välitetyn kanssa, sillä kokemuksessa välitetty ilmenee välittömästi.

****

Välittömän ja annetun kritiikki on elintärkeää humanisteille. Ilman sitä olemme luonnontieteiden kaunopuheinen mutta tyhjänpäiväinen vanhempi sisarus: peräkammarinpoika tai vanhapiika. Välittyneisyyden unohtaminen johtaa voimattomuuteen, sillä vaikka haluaisimme vastustaa jotakin, emme voi, koska maailma vain on sellainen. Ottaessamme maailman annettuna katoavat taivaanrannan kiintopisteet: onko aurinko nousemassa vai laskemassa tavallemme elää? Perspektiivin kadotessa vallassa olevat voivat määrittää kehityksen suunnan. Siksi poliittista realismia hännystellään nimellisesti vastentahtoisella välttämättömyydellä: koska maailma on sellainen kuin se on, täytyy asiat tehdä näin. Jos tällainen realismi myöntäisi olevansa välittynyt ideologioiden tapaan, välttämättömyyden teho katoaisi. Välittömyyteen ja annettuun tukeutuminen siirtää vastuun ihmisen ulottumattomiin, puhtaat faktat ulkoistavat arvot imagokonsulteille. Välittömiksi koetut asiat kuten markkinat pukeutuvat luonnonlakien kaapuun yrittäen sulautua joukkoon. Pörssiromahdukset lukeutuvat samaan katastrofien kategoriaan luonnonmullistuksien kanssa: ihmishenkien menetystä ja paikan päällä tapahtuvaa materiaalista tuhoa lukuun ottamatta vaikutukset koetaan ihmisistä riippumattomiksi. Idea välittömästä muuntautuu *välttämättömän* dogmiksi.

Tällaista tapahtumaa kuvastaa Macbethin tukeutuminen noitien ennustuksiin: jättäessään taakseen oman eettisen ajattelunsa hän ulkoistaa toimintansa ohjaamisen luonnonlakien kaltaisille yliluonnollisille voimille. Noidat ovat hänen management-konsultteja. Kirjallisuuden tutkimuksen, kuten muunkin humanistisen toiminnan, olennaisinta aluetta ovat tulkinta ja reflektointi. Ennako-oletuksena on tällöin nimenomaan asioiden välittyminen: jos maailma ilmenisi meille sellaisena kuin se on, emme tarvitsisi tulkintaa vaan ainoastaan johtopäätöksiä. Kirjallisuus ja etenkin fiktio ovat siitä palkitsevia tutkimuskohteita, että ne ovat rehellisesti välittyneitä eli kuten henkilö, joka ei yritä olla mitään muuta kuin on, ne ovat myös välittyneisyydessään välittömiä.

Tällaisina ne säilyttävät totuudenmukaisen suhtautumisen maailmaan. Sama mielijohde, joka erottaa faktan eettisestä sisällöstään, ylläpitää käsitystä fiktiosta (ja siten kirjallisuudesta ja taiteesta yleensä) erillisenä arkitodellisuudesta. Adorno huomauttaa: ”[T]aideteoksen etäännyminen empiirisestä todellisuudesta on samalla välittynyt itse tuon todellisuuden kautta. [...] Kirjallisuudessa ei ole mitään sisältöä tai muodollista kategoriaa, joka ei ole peräisin – vaikka kuinka muotonsa muuttaneena tai tiedostamattomana – siitä empiirisestä todellisuudesta, josta se on paennut.” (1992, 89.)

Taideteosten etäännyminen empiirisestä todellisuudesta siis kumpuaa arkitodellisuuden vastustamisesta; taideteokset eivät halua hyväksyä näitä todellisuuksia sellaisina kuin ne ovat. Teosten täytyy olla jollain tapaa vieraita, jotta ne saisivat aikaan liikettä niitä kohtaavan – ja ehkä jopa kokevan – tajunnan eriytyneissä syövereissä. Shakespearella on muiden esteettisten kykijensä apuna myös aika. Kaikki tuttu, tuttavallinen ja turvallinen ylläpitää henkistä pysähtyneisyyttä ja tekee vallitsevan tilanteen vaihtoehdottomaksi – pidimme siitä tai ei. Näin orja oppii rakastamaan kahleitansa, kun ”se” ei muutakaan tunne. ”Taide ei osoita vaihtoehtoja vaan nimenomaan hahmonsia [Gestalt] kautta vastustaa maailmanmenoa, joka jatkaa pistoolin pitämistä ihmisten ohimoilla” (mt., 80).

***

Yksi tärkeimmistä välittömän tai annetun muodoista on luonnollisuus. Kutsuttaessa jotain luonnolliseksi se siirretään inhimillisen vaikutusvallan ulkopuolelle. Lady Macbeth antaa miehelleen voiman karistaa viimeisetkin epäilynsä Duncanin murhasta vetoamalla miehille luonnolliseen rohkeuteen: ”Mies, / kun vedät täyteen mittaan rohkeutesi jousen, / niin se onnistuu” (I.7.75–76). Toisaalta pohdiskellessa ihmisyyksilön kehittymistä sen osalta, onko jokin ominaisuus opittu vai peritty, asettuminen jälkimmäisen kannalle voi olla kohteen kannalta suotavampaa, sillä se selittää ihmisen voimattomuuden tietyn, usein elämää määrittävän piirteen edessä. Esimerkiksi liikalihavuuden selittäminen geneettisesti on vapauttavaa sekä siitä kärsiville että yhteiskunnalle molempien ollessa voimattomia tämän välttämättömyyden edessä. Samaan tapaan myös Macbeth on voimaton miehuutensa edessä. Välttämättömyys (Kantin luonnon toimintaa kuvastava periaate) sulkeistaa tässäkin tapauksessa vapauden eli ihmisen käytännöllisen toiminnan, joka on Kantin mukaan ensisijaisesti moraalista. Luonnollisuus on pseudo-tieteellisen positivismin lempilapsi: sen avulla halutaan lainata luonnonlakien objektiivisuutta. Postmodernismia ymmärtämättömille ja pelkääville luonnollisuuteen vetoaminen on saanut pakonomaisia piirteitä ikään kuin se olisi jokin turvapaikka.

Yleisimmin mainittu syy Macbethin toiminnalle on ”hurja vallanhimo, joka hyppää / yli itsestään” (I.7.31–32). Jos tämä hamartia, kohtalokas erehdys, auttamattomana (luonnollisena) luonteenpiirteenä selittää näytelmän tragedian, tulkinta ajautuu tilanteeseen, jossa ei ole mitään tulkittavaa – kausaalinen kaava on täytetty ja kaikki selitetty. Vallanhimo on saavuttanut sen harvinaisen tilan, jossa se kuvaa ja selittää yhtä

aikaa. Se on kuin pahuus ja hulluus: ontologisesti annettu välttämätön syy ja seuraus. Lopulta tällaiset tulkinnat kaiken selittäessään eivät oikeastaan sano mitään. Keskustelu, tulkinta ja liike loppuvat, jolloin esirippu laskeutuu peittämään varsinaiset välittyneisyyden markkinat. Samalla tavalla kuin aisteiltansa ylikuormittunut yrittää torjua häntä koettelevat ärsykkeet, luonnollisuus-vetoomus yrittää keskeyttää kaiken interaktion ja sulkea ulkopuolelle kuormituksen aiheuttajan. Vastaavasti liikalihavuuden selittäminen perimällä, tai ongelman paikallistaminen geeneihin, unohtaa sen tosiasian, että epä-terveellisiä, prosessoituja tuotteita pusketaan ihmisten eteen halvoilla hinnoilla. Halvat ja helpot tuotteet sopivat alipalkatuille ja ylityöllistetyille. Kuka ei haluaisi ylisokeroidun herkun kemiallisesti tuottamaa mielihyvää vastapainoksi jatkuvan ankeille päiville? Mutta olennaisemmin: kukapa kieltäytyisi sellaisen myymisestä?

Markkinointi on viimeaikoina huomattavasti enemmän lisännyt luonnollinen-termin käyttöä: yleisen ekologisuuspuheen nousun myötä luonnollisuus haluaa vedota myös kuluttajan eettisyyteen. Samoilla apajilla ovat myös terveystuotteet, joita myydään vaihtoehtona tavalliselle kuluttamiselle jättäen vähäiselle huomiolle sen, että eko-kulutus on väistämättä myös kulutusta. Mutta siis kulutusta josta voi saada hyvän mielen! Varsinaista vaihtoehtoa ei näemmä ole. Kulutuskin on välttämätöntä – siis luonnollista.

**

Maailmankuvaamme hallitsee edelleen vahvasti luonnon ja kulttuurin kahtiajako, jossa inhimillinen toiminta on erotettavissa ei-inhimillisestä eli luonnollisesta toiminnasta. Tässä yhteydessä luonto-sanalla voidaan kuitenkin viitata varsinaiseen luontoon eli ”ensimmäiseen luontoon” (joka on luonnontieteiden tutkimuskohteena) ja ihmisluntoon eli ”toiseen luontoon”. Edellä käyty keskustelu koskee pääasiallisesti jälkimmäistä. Rajanveto näiden luontojen välillä on ja tulee olemaan eri metodologisten suuntausten välisen väittelyn kohteena. Shakespearen aikaan ei ollut vielä tapahtunut näin perustavan radikaalia erottelua: luonnonlakeihin sisältyi sosiaalinen maailma ja siten rikkomukset kuten hyvänä pidetyn kuninkaan murha olivat luonnonvastaisia. Luonnonjärjestys oli myös moraalinen. Tämä järjestys heijasti auttamattomasti sosiaalista hierarkiaa: englannin villain -sana, joka nykyään viittaa roistoon, tarkoitti aiemmin alhaista maalaista. Hallitseva luokka teki moraalisäännöt, kuten Nietzsche huomautti.

Tieteellisen maailmankuvan myötä, Baconin ja Hobbesin avustuksella, luonto haluttiin puhdistaa eettisyydestään, inhimillisestä painolastistaan. Faktan ja arvon eriytyessä myös kokemuksen subjekti ja objekti kärjistyivät. Luonto tyhjeni, kun se aukaistiin puhtaalle kuvaukselle, välittömyydelle. Mutta tällainen välitön ensimmäinen luonto on lumetta, ideologinen postulaatti, joka peittää luonnon välttämättömän välittyneisyyden. Puhdas, koskematon luonto onkin myytti, joka on välittynyt meille sosiohistoriallisena ideana, toisen luonnon välittämänä. Tällainen sopimusten ja hyödykkeiden maailma, ihmisten muovaama toinen luonto, on meille välittyneisyydessään välittömästi annettu.

”Toinen luonto onkin tosiasiaa ensimmäinen luonto” (Adorno 2006b, 268).

Tämä ei kuitenkaan tarkoita että maailma, jossa elämme, olisi pelkästään kulttuuria tai kieltä vaan, että luonto ei ole olemassa riippumattomana meistä: se on olemassa nimenomaan alistaisena meille. Adornolle taideteos ja luonnonkauneus ovat keskiössä tätä asiaa lähestyttäessä. *Luonnonhallinta* lienee peräisin luonnonpelosta kumpuavasta itsesuojeluperiaatteesta. Adornon mukaan muinaishistoriallisena aikana, jolloin ihmiset olivat osa luonnon muodotonta totaliteettia, heidän täytyi yrittää kontrolloida luontoa, jotteivät tuhoutuisi. Apuna olivat myytit, rituaalit ja magia – taiteen edeltäjät. Pystyäkseen arvostamaan luonnollista kauneutta ihmisten täytyi olla tilanteessa, jossa luonnonpelko ja itsesuojeluvaisto eivät olleet keskeinen osa jokapäiväistä elämää. ”Kauneuden kuva jonakin yhtenäisenä ja kuitenkin eriytyneenä syntyy, kun vapaudutaan luontoon liittyvästä ylitsekäymättömän kokonaisuuden ja eriytymättömyyden pelosta” (Adorno 2006a, 118). Vaikka luonnonhallinta välittää kokemusta luonnonkauneudesta, on tällä kokemuksella vahvuutensa ja heikkoutensa: ”se muistaa herruudesta vapaan tilan, jota ei todennäköisesti ole koskaan ollut olemassa”, mutta ”[v]apauden muistaminen luonnonkauneudessa johtaa harhaan, koska vapautta mielitään tällöin vanhassa epävapaudessa” (mt., 146). Koska luonnonkauneus on näin läheisesti kiinni luonnonhallinnassa, se ei yksinään kykene sitä vastustamaan. Itse asiassa turismiteollisuus on kääntänyt luonnonkauniin pelaamaan vastustajansa pussiin: ”Välittömästä luontokokemuksesta tuli – kärjeltään taitettuna ja alistettuna vaihtosuhteelle, jota sana turismiteollisuus kuvaa hyvin – sitoumuksettomalla tavalla neutraalia ja puolustelevaa: luontoa luonnonsojelualueena ja tekosyynä. Luonnonkauneus on ideologiaa, kun se kätkee välittyneisyyden välittömyydellä.” (mt., 149–150.) Luonnollisuus ei ole neutraali, kuvaava käsite vaan valtaa piilottava ja puolustava, kuten Nietzsche muotoilisi uudelleen.

Uusi epävapaus, joka kahlitsee ulkoista ja sisäistä luontoamme, on ilmiselvimmältä muodoltaan globaali kapitalismi, mutta sen vallitseva henki – instrumentaalinen järki – on läsnä kaikkialla. Luonnonhallinta käsittää kaikki alistuksen muodot: luonnonvarojen käyttö kulutuksen polttoaineena, toisten ihmisten työpanoksen riisto arvonkasvattajana niin puuvillapellolla kuin näppäimistön takana, yksilöllisyyden lahjonta yhteisölle tarkoitettulla hyvinvoinnilla, itsensä kahlitseminen vaihtoehtojen puutteeseen. *Primus motorina* tässä hahmottomassa, ylitsekäymättömässä ja ylieriyttävässä totaliteetissa toimii edellä mainittu vaihtosuhte. Se tekee erilaisista asioista keskenään samankaltaisia, identtisiä, keskenään vaihdettavia, kuten meille toisena luontona oleva kaupankäynti toimii. Eräs tämän periaatteen syvällisimmistä ilmaisuista löytyy Hegelin kokemuksen käsitteestä ja etenkin Adornon Hegeliin itseensä kohdistuvasta kritiikistä.

Kritiikki kumpuaa kokonaisuuden tai totaliteetin subjektiivisesta kokemuksesta. Hegelille ”tosi on kokonaisuus” (Hegel 1977, 11) tarkoittaen sitä, että sisältöä omaava määritetty tyhjyys muuntuu positiiviseksi kokonaisuuden kannalta tajunnan edetessä

kohti absoluuttista tietämistä. Toisessa reflektiossa, jossa käsitettä ja uutta objektia verrataan, paljastuu epätotuus: siinä on hetki, jolloin systeemi poistaa käsitteen ja objektin välisen *ei-identtisuuden* tehden niistä identtisiä, samankaltaisia. Tällainen positiivinen dialektiikka tekee Hegelin systeemistä ja dialektiikasta suljetun. Adorno vastustaa tällaista suljettua systeemiä ja julistaakin, että ”kokonaisuus on epätosi” (2005, 50). Tämä ei tarkoita Hegelin analyysin olevan väärä, mutta historia on tehnyt siitä epätoden, koska totaliteetin ”painotusta ei voi erottaa alati itse-totalisoivasta yhteiskunnasta” (Jarvis 1998, 172). Kokonaisuus hallitsee yksittäistä kokemusta. Adorno painottaa toisessa reflektiossa tapahtuvan vertailun ei-identtisyyttä. Näin dialektiikka pysyy avoimena ja rehellisenä kokemukselle.

Ei-identtisen painottaminen tekee kokemuksesta objektikeskeisemmän, minkä tähden objekti on keskeinen käsite Adornon materialistisessa dialektiikassa. Esteettisessä kokemuksessa tämä merkitsee taideteoksen kohtaamista sen omilla ehdoilla eikä teoksen runnomista metodologisen suodattimen läpi. Tässä on kaiken tieteellisen toiminnan eettinen ydin: kohteen pitää antaa itse puhua eikä pistää sitä laulamaan sen hetkisiä hittikappaleita. Etiikka tarkoittaa vieraan kohtaamista ja kuuntelemista *ei-hallitsevalla* tavalla; se toteutuu toiminnassa eikä kiillotetuissa ympäripyöreissä julkisuuksissa, joihin politiikka on meitä yrittänyt ehdollistaa. Luonnonkauneus taideteokseen siirtyneenä ”viittaa objektin ensisijaisuuteen subjektiivisessa kokemuksessa. Luonnonkauneus havaitaan sekä ehdottoman sitovana että jonakin käsittämättömänä, joka kysellen odottaa ratkaisuaan. Luonnonkauneudesta on siirtynyt taiteeseen ennen kaikkea tämä kaksoisluonne. Taide ei ole luonnon vaan luonnonkauneuden jäljentämistä.” (Adorno 2006a, 154.) Se on myös ”ei-identtisen jälki olevaisessa, universaalien identiteetin kahleessa”(mt., 158).

Modernissa taideteoksessa alistettu luonto ja voimaton subjekti yhdistyvät kapitalistisen moderniteetin hallinnoiman maailman ikeen alla. Vanhasta vihollisesta, luonnosta, muuntuu dialektisesti lupaukseksi yhteiselosta ilman alistamista eli sovituksen lupaukseksi. ”Sen kuva, mikä on luonnossa vanhinta, kääntyy mahdollisen salamerkiksi, sen mikä ei ole vielä olemassa; tämän ilmentymänä se on enemmän kuin vain olemassa olevaa, mutta pelkkä tämän ajatteleminenkin on jo lähes syntiä” (mt., 159). Tällaista on luonto Adornolle: sorrosta nousevaa *ei-vielä-olevaa*. Kaikki taide, niin moderni kuin klassinenkin, kantaa tätä salamerkkiä mutta ei julista sitä – se on kärsivien vaikerrusta. Nykyajan ongelmaksi muodostuukin kysymys kokemuksen mahdollisuudesta: miten saamme aikaan kokemuksen edellyttämää liikettä eläessämme karkean välittömyyden illuusiassa, mieleemme pysähtyneisyydessä? Toisaalta jos kaikki on pelkästään välittyntä, mikä voi meidät pysäyttää, jotta huomaisimme jotain välitöntä? ”Modernia on sellainen taide, joka kokemistapansa mukaan ja kokemuksen kriisin ilmauksena imee itseensä sen, minkä teollistuminen on kehittänyt tietyissä tuotantosuhteissa. Tämä

sisältää negatiivisen kriteerin, kieltojen joukon niiden asioiden suhteen, jotka tällainen moderni hylkää kokemuksessa ja tekniikassa; tällainen määrätty negatio on lähes jälleen ohje siitä, mitä on tehtävä.” (mt., 87.)

*

Macbeth on prototyyppi nykyaikaiselle luonnon hallinnalle. Hän pitää ulkoisen luonnon alistettuna murhilla ja pelottelulla; hänen oma sisäinen luontonsa, omatuntonsa, pysyy hallinnassa hänen vaimonsa ja noitien ideologian ansiosta. Tätä kuvastaa parhaiten Lady Macbethin manaus:

Tulkaa, murhan ajatusta palvelevat henget,
kivettäkää naisen luonto, kovettakaa minut
julmuudella päästä varpaisiin, niin etten
kavahtaisi mitään. Tehkää sakeaksi veri,
jähmettäkää umpeen katumuksen suoni,
ettei omantunnon luonnollinen soima
järkyttäisi julmaa päätöstäni eikä rakentaisi
rauhaa aikeeni ja teon väliin! (I.5.46–53)

Luonnottomuuden voi lainauksessa käsittää *luonnonvastaisuutena*. Ulkopuolisten olentojen avulla Macbethit pystyivät kontrolloimaan luontoa. Mutta toisaalta Shakespeare kykeni aikanaan kuvittelemaan luonnon vastaiskun: kuten hiiripöllö kukisti metsästyshaukan, alistettu luonto toimii Macbethin tuhon airuena hetkellä, jolloin Birnamin metsä tuo luonnottomasti syntyneen Macduffin lopettamaan hirmuhallinnon.

Tilanne on kuitenkin toinen kuin nykyaikaisessa luonnonhallinnassa: tänään luonnottomuus ei ole luonnonvastaisuutta, joka tunnustaa vastustajansa, vaan luonnotonta enemmänkin merkityksessä *vailla luontoa*. Suoranaista vastusta ei ole, sillä sorretuilla ei ole ääntä; ”ne” ovat hädin tuskin olemassa. Tätä kuvastavat Duncanin hevoset, nykysubjektien prolepsis tai ennakoiva kuvaus: ne murtautuivat ulos talleistaan ja hylkäsivät koulutuksensa käydäkseen sotaa ihmiskuntaa vastaan mutta päätyivät kuitenkin syömään toisensa. Luonnottomuus on luonnon – kuten Adorno sen ymmärtää – puutetta tai poissaoloa. Hevoset yrityivät vapautua sorrostansa mutta epäonnistuiivat. Ulkoiset kahleet tuhottiin muttei sisäisiä. Hevoset jatkoivat siitä, mihin olivat tottuneet ja tuhosivat itsensä. Kyseessä on sama kaava, jota Macbeth seurasi: ”keinot kääntyvätkin keksijänsä tuhoksi” (I.7.10). Hänen maailmansa on loppua kohden yhä enemmän noitien välittämää; vastaavasti hevoset heijastivat kouluttajiaan. Sorretut eivät näe sortoansa.

Macbeth etsi vapautta muka-välittömästi maailmasta ollen vankina välittyneisyyden tilassa ja vei sen luonnottomaan päätepisteeseensä: Macbethin omaan tuhoon. Luonnottomuus ei nimittäin kuvaa tapahtumia vaan tilaa, joka mahdollistaa tällaiset tapahtumat. Termi myös nimeää ongelman: eettisen tyhjiön, joka alistaa kaiken,

myös itsensä. Luonnoton antaa meille kriitikoille kohteen, joka välittää moderniteetin välitöntä kokemista piilottelematta välittyneisyyttään. Se osoittaa dialektisesti *siihen, mitä ei ole vielä olemassa* ruumiillistaen maailman vääryydet.

Viitteet

¹ Shakespeare-lainaukset ovat Matti Rossin suomennoksesta.

² Kaikki ei-kaunokirjalliset lainaukset – *Esteettistä teoriaa* lukuun ottamatta – ovat minun kääntämiäni ja perustuvat englanninkielisiin laitoksiin. Adornon ja Hegelin kohdalla on pidetty silmällä myös saksankielisiä alkuperäisiä.

Lähteet

ADORNO, THEODOR 1993/1963: *Hegel: Three Studies*. Alkuteos: *Drei Studien zu Hegel*. Käänt. Shierry Weber NicholSEN. Lontoo: MIT Press.

ADORNO, THEODOR 2006A/1970: *Esteettinen teoria*. Alkuteos: *Ästhetische Theorie*. Suom. Arto Kuorikoski. Tampere: Vastapaino.

ADORNO, THEODOR 2005/1951: *Minima Moralia*. Käänt. E. F. N. Jephcott. Lontoo: Verso.

ADORNO, THEODOR 1992/1974: *Notes to Literature, Vol II*. Alkuteos: *Noten zur Literatur*. Käänt. Shierry Weber NicholSEN. New York: Columbia University Press.

ADORNO, THEODOR 2006B/1932: *The Idea of Natural-History*. Alkuteos: *Die Idee der Naturgeschichte*. Käänt. Robert Hullot-Kentor. Teoksessa Hullot-Kentor, Robert. *Things Beyond Resemblance*. New York: Columbia University Press. 252–269.

HEGEL, G. W. F. 1977/1807: *Phenomenology of Spirit*. Alkuteos: *Phänomenologie des Geistes*. Käänt. A. V. Miller. Oxford: Oxford University Press.

HEIDEGGER, MARTIN 2002/1950: *Off the Beaten Track*. Alkuteos: *Holzwege*. Toim. ja käänt. Julian Young ja Kenneth Haynes. Cambridge: Cambridge University Press.

JARVIS, SIMON 1998: *Adorno: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press.

SHAKESPEARE, WILLIAM 2004/1623: *Macbeth*. Suom. Matti Rossi. Helsinki: WSOY.